

Dorđe Ignjatović*

Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu

ORGANIZOVANI KRIMINALITET I NARKOTICI Uvodna razjašnjenja

Apstrakt: Jedan od najvećih izazova za nauku je da objasni narkomaniju i njenu povezanost sa ljudskim ponašanjem, a naročito onim kriminalnim. U tom sklopu, kao posebna intrigantna tema se pojavljuje odnos zloupotrebe droga i jedne od najopasnijih nedozvoljenih aktivnosti – organizovanog kriminaliteta. U radu će biti učinjen pokušaj da se odredi konceptualni okvir za razumevanje složenih međudnosa ovih pojava, što podrazumeva jasno određenje korišćenih pojmova. Zbog toga je njegovom u prvom delu sugerisano koje značenje treba dati terminu 'organizovani kriminalitet', u drugom su definisane droge i data njihova klasifikacija, dok je u trećem, posle početnog razjašnjenja o potrebi razlikovanja pojmova 'kriminalitet povezan sa drogama' i 'narkomanski kriminalitet', ukazano na to kako savremena nauka objašnjava uticaj zloupotrebe droga na ljudsko ponašanje. U tom sklopu, dat je poseban osvrt na uobičajenu laičku predstavu da zloupotreba droga, sama za sebe, izazva kriminalnu aktivnost konzumenata.

Ključne reči: droge, narkomanija, zavisnost, kriminalno ponašanje, narkomanski kriminalitet, organizovani kriminalitet.

Naslov ovog rada dovodi u vezu dva velika zla savremenog sveta: organizovani kriminalitet i narkomaniju koji prosečnom čoveku danas izgledaju kao jahači Apokalipse. Istinski zastrašeni načinom na koji su oni predstavljeni u medijima i javnom životu, većina ljudi je sklona da odgovore na mnoštvo pitanja koja se u vezi sa njima postavljaju svede na nekoliko konstatacija koje predstavljaju aksiome koje ne treba dokazivati.¹ Zbog ovakvih uopštavanja dolazimo u situaciju koja podseća

---

* Redovni profesor, ignjat@ius.bg.ac.rs.

1 Mark Findlay /1999:52/ s pravom ukazuje da je medijsko izveštavanje krucijalni činilac koji stvara javno mišljenje o ovom i drugim vidovima kriminaliteta. I naši autori često ističu da mediji predstavljaju glavni izvor predstave koja se u javnosti stvara o organizovanom zločinu /Banović, Ilić, 2019:158/.

na kretanje u začaranom krugu u kome samo oni koji nisu u stanju (ili to ne žele) da sagledaju brojne kontroverze imaju „gotova rešenja“ koja bi nas sigurno oslobodila svih nedaća do kojih dovode organizovani kriminalitet i narkomanija.

Od kriminologa se očekuje da skrenu pažnju na stvari o kojima većina ljudi i ne razmišlja kada se opredeljuje za neko od rešenja koja je u javnosti nude kao „spasonosna“. Takođe, trebalo bi i da pomognu današnjim društvima u suočavanju sa dva zla navedena u naslovu ovog rada. Da bi to mogli, potrebno da se osvrnu na niz pitanja sa različitih aspekata (istorijskih, pravnih, moralnih, ekonomskih, ali i medicinskih). Ne samo zbog te složene prirode, nego i zbog konceptijskih i faktičkih ograničenja sa kojima se sreću, od naučnika i u ovoj oblasti treba očekivati pre da ukažu na probleme, nego da ponude njihovo konačno rešenje.²

Vreme je da se takva analiza izvrši i kod nas. Jedan od ciljeva bi trebalo da, posle zaokruženog pogleda u kome bi se uzela u obzir saznanja brojnih nauka o čoveku i društvu, kao i prirodnih nauka,³ odgovore i na pitanje „gde je naše mesto u međunarodnoj podeli rada“ – odn. „poslovima“ u vezi sa narkoticima, kao i da se ukaže koliko smo u reagovanju na njih pojave usaglašeni sa „međunarodnim trendovima“. Ovaj rad predstavlja prvi korak u tom pravcu. Zbog svog karaktera i očekivanog obima on ne može predstavljati detaljan uvid u čak i najznačajnija od pitanja koja se pokreću u vezi sa pojavama koje su predmet proučavanja. Na početku, potrebno je – kako to nalažu pravila izlaganja u kriminologiji – pojasniti izraze koje koristimo. Sve to da bismo izbegli terminološku konfuziju, koja nije tako retka u izlaganjima problematike kojim se u radu bavimo. Dakle, u ovom tekstu će biti prvo precizirano šta je organizovani kriminalitet i šta su droge i kako se mogu klasifikovati; zatim će biti reči o tome kakva veza postoji između narkotika i zločina.

1. TERMINOLOŠKA (I SA NJIMA POVEZANA) PITANJA

1.1. Šta je organizovani kriminalitet?

Ovde nećemo detaljnije prikazati brojne sporove između kriminologa i praktičara o tome šta je organizovani zločin. Za neke, u pitanju termin u kome se mešaju emocije, pravo i politika; u svakodnevnom životu se olako i prečesto koristi,⁴ a u nauci je predefinisana⁵ /Arsovska, 2014:1559/; drugi osporavaju da je uopšte moguće dati njegovu univerzalnu definiciju,⁶ treći tvrde da je u pitanju jedan socijalni

2 Upravo onako kako je na XI Međunarodnom kongresu za kriminologiju istakao nemački naučnik Kerner: kriminolozi imaju zadatak pre da otvaraju pitanja nego da nude univerzalne lekove za po društvo opasne pojave koje proučavaju – v. Ignjatović /2019:208/.

3 O prvih trebalo bi nabrojati krivične nauke, pravo, sociologiju, nauku o moralu, psihologiju, psihijatriju, politikologiju, ekonomiju; od drugih: hemiju i botaniku.

4 Ovo je konstatovao čuveni borac protiv italijanske mafije Giovanni Falcone. Polazeći od laičke predstave da su 'organizovani zločin' i 'mafija' sinonimi, u javnosti mnogih zemalja se pominju „farmaceutska“, „zelena“, „finansijska“, „fudbalska mafija“, a kod nas i „građevinska“ „putarska“, čak i „dubretarska“ i „ugostiteljska“.

5 U literaturi se može naći preko dve stotine definicija organizovanog zločina.

6 Postoje jedan broj autora koji to negiraju /– v. Ignjatović, Škuljić, 2019:23/.

konstrukt koji nema fiksiran sadržaj /von Lampe, 2016:11/; četvrte najviše podseća na mrlju iz Roršahovog testa kojoj svaki posmatrač vidi različito značenje /Fijanut, Paoli, 2018:36/; peti ukazuju na njegovu višeznačnost⁷ ... Mnoge od ovih konstatacija imaju dosta osnova, no čini se da naučnici moraju uložiti napor da dođu do zajedničkih crta koje karakterišu organizovani kriminalitet. U pokušaju da odgovorimo šta se pod njega može podvesti, krenućemo od konstatacije koju je pre skoro pola veka izrekao Michael Maltz: ovaj tip kriminalne delatnosti od srodnih pojava možemo razlikovati ako utvrdimo postojanje četiri njegove ključne crte: nasilje, korupcija, kontinuitet i raznovrsna kažnjiva dela u čijem vršenju kriminalne grupe učestvuju /Maltz, 1976/.

Jedini nedostatak ove odredbe je što ne ukazuje koji je cilj koji ih motiviše da preduzimaju te delatnosti. Zbog toga ćemo za potrebe ovog rada koristiti definiciju koja u našoj literaturi data pre više od dve decenije: u pitanju je *vrsta imovinskog kriminaliteta, a karakteriše ga postojanje kriminalne organizacije koja obavlja kontinuiranu privrednu delatnost*,⁸ *koristeći pri tom nasilje i korupciju nosilaca vlasti* /Ignjatović, 1998:25/.

Naravno da bi se i ovoj definiciji mogle staviti brojne primedbe – kako u pogledu njenog svrstavanja u određenu grupu kriminalnih aktivnosti (zašto je napravljen izuzetak od pravila da svaka inkriminisana delatnost koja podrazumeva upotrebu sile ili pretnju da će ona biti upotrebljena spada u nasilnički kriminalitet), tako i u pogledu njene obuhvatnosti (zavisno od stava kritičara, možda bi nabrojanim karakteristikama ponešto trebalo dodati ili pak nešto od navedenog izostaviti). Međutim, uvid u kriminološku literaturu pokazuje da većina autora danas organizovani kriminalitet određuje na sličan način.

Ono o čemu, međutim ne postoji saglasnost je stav o pitanju: da li je u eri posle rušenja Berlinskog zida i sveopšte globalizacije nastao novi oblik koji se označava različitim nazivima: „multinacionalni“ „prekogranični“, „međunarodni“, „globalni“, „transnacionalni kriminalitet“. U novije vreme, čini se da poslednji termin (transnacionalni organizovani kriminalitet) dominira u literaturi i legislaturi Ujedinjenih Nacija i drugih međunarodnih organizacija. Zbog toga će u daljem tekstu u ovom radu on dobiti prednost.

Treba, međutim priznati da ima logike u tvrdnji dvoje poznatih autoriteta u ovoj oblasti koji ukazuju da korišćenje izraza 'transnacionalan' akcenat stavlja na širenje organizovanih kriminalnih delatnosti u geografskom smislu. U Uvodu zbornika *Globalni organizovani kriminalitet* koji su priredili, Henk van de Bunt i Dina Siegel /2003:3/ se zalažu za usvajanje izraza koji su upotrebili u naslovu knjige. Jer pridev "globalni" naglašava da razlike u oblicima u kojima se ispoljava i zakonodavnim rešenjima koja postoje u konkretnim državama, ne dovode u pitanje globalne

7 Tako Tim Newburn /2007:949/ tvrdi da se izraz 'organizovani kriminalitet nekada koristi u značenju sindikalizovanog zločina (organizovane aktivnosti pojedinaca koji u vršenju dela saraduju, duže vremena deluju na jednom području i koriste nasilje ili druge vidove prinude kako bi disciplinovali druge); neki ga vezuju za gangsterizam (mafija kao omiljena tema TV serija, filmova i drugih produkata popularne kulture), treći ga doživljavaju kao opasnost izazvanu globalizacijom; kriminalne mreže (na primer šverceri i trgovci zabranjenim proizvodima) su ovaj proces iskoristile da prošire svoju delatnost na ceo svet.

8 U cilju sticanja profita.

sličnosti konkretnih aktivnosti (npr. trgovina narkoticima ili ljudima) i činjenicu da te sličnosti olakšavaju da se kriminalci širom sveta pronađu i međusobno sarađuju.⁹ Izraz “globalni” bolji je, po navedenim autorima iz još jednog razloga: prirodu i oblik takve kriminalne delatnosti u bitnoj meri određuju globalni svetski događaji (slom komunističkog društvenog sistema, kraj Hladnog rata, globalizacija svetske privrede ...).

Vratimo se sada na pitanje koje je već postavljeno: da li smo svedoci paralelnog postojanja dve vrste organizovanog kriminaliteta: onog lokalnog, „domaćeg“ i onog „sa elementima inostranosti“? Činjenica da je od poslednje decenije prošlog veka napisan veliki broj radova o transnacionalnom (globalnom) organizovanom kriminalitetu ne znači da se radi o potpuno novim obliku protivzakonite delatnosti. Naprotiv, pre će biti da su u pravu oni autori koji misle da je u pitanju isto vino presuto u čaše nešto drugačijeg oblika.¹⁰ To tvrdi i već pominjani Mark Findlay /1999:51/ koji smatra da je kriminalitet transnacionalni samo zbog načina na koji pravosudni organi i međunarodne agencije jedan deo kriminalnih aktivnosti proglasili za svoje prioritete; van de Bunt i Siegel /2003:4/, sa svoje strane, podsećaju da kriminalci koji imaju „međunarodnu karijeru“ svoje mesto u kriminalnom ambijentu zasnivaju na lokalnoj moći (prijateljskim i rodbinskim vezama) u zemlji porekla, ali i na bliskosti sa lokalnim akterima koji delaju izvan nje (e. *proximity*).¹¹

U novijim kriminološkim delima sa pravom se skreće pažnja i na to da brojne probleme u kontroli organizovanog kriminaliteta stvara činjenica da ga jedni određuju fokusirajući ljude koji čine kriminalne grupe, dok drugi smatraju da je važnije koncentrisati se na delatnosti koje one vrše.¹² U tom pogledu, ne bi trebalo posebno obrazlagati da umesto logike „ili / ili“ treba poći od stava „i / i“ (dakle, moramo uzeti u obzir i „ko“ i „šta“) /Ignjatović, 2016:29/. Budući da je predmet ovog rada kao jedna od najznačajnijih delatnosti organizovanog kriminalnog podzemlja, bilo bi dobro podsetiti onoga što je Michael Levi, svetski autoritet za ekonomske aspekte organizovanog kriminaliteta, nabrojao kao pretpostavke za preduzimanje bilo koje od kriminalnih delatnosti (pa i dilovanja narkotika). Umesto laičke predstave da se organizovanim zločinom može baviti svako ko za to ima volje, ovaj autor nabraja šest dodatnih uslova za to. Po njegovom mišljenju potrebno je:

- obezbediti finansijska sredstva za vršenje krivičnih dela;
- pribaviti opremu i transportna sredstva;

9 Tako se stvara neka vrsta “kriminalne Internationale” čijim članovima ne smetaju kulturne razlike, jezičke barijere i geografske razdaljine. Zbog toga se dešava da u protivzakonitim poslovima zajedno učestvuju pripadnici zavađenih, naroda odn. državljani zemalja koje u tom trenutku ratuju.

10 U inspirativnom radu u kome ukazuje na dijalektičku vezu između lokalnog i globalnog (označenu terminom “glokalno” – e. *glocal*) Dick Hobbs /1998:419/ tvrdi da uvek kada razmatramo problematiku transnacionalnog kriminaliteta moramo imati u vidu da su u pitanju lokalno ukorenjeni kriminalci koji samo koriste mogućnosti koje im je otvorila globalizacija.

11 Slično tvrdi i Letizia Paoli koja navodi da čak i velike, uticajne i moćne kriminalne organizacije koje razvijaju svoju delatnost širom sveta, ne mogu funkcionisati bez lokalne podrške /Paoli, 2002:66/.

12 Na tu činjenicu ukazuju posebno Letizia Paoli i Tom Beken /2014:18/ koji dobar deo razloga za neefikasnost mera kojima se savremene države suprotstavljaju organizovanom kriminalitetu vide u nametanju koncepta „ko“ uz zanemarivanje onog koji se najjednostavnije može svesti na „šta“?

- naći ljude koji su spremni da se time bave;
- obezbediti da se pribavljena dobra konvertuju u novac ili neku drugu vrednost;
- naći mesta gde će se takve stvari smestiti i ljude i koji će ih čuvati; i
- neutralisati delatnost organa krivičnog progona korišćenjem proizvoda najsavremenije tehnologije, korupcijom i / ili zloupotrebom pravnih sredstava koja ograničavaju delovanje tih organa i iskoristiti probleme koji se javljaju u pružanju pravne pomoći između država /Levi, 2003:120/.

1.2. Šta su droge / narkotici i kako ih razvrstati?

U ovom delu rada pozabavićemo se odgovorom na pitanja šta su **narkotici**, kako se mogu klasifikovati, kako deluju na ljude – i naročito kakve veze postoje između droga i kriminaliteta.

Odmah na početku treba napomenuti da se u ovom radu izrazi „narkotik“ i „droga“ nadalje koristiti kao sinonimi; u engleskom jeziku (koji je za kriminologe postao *lingua franca*), međutim izraz „*drugs*“ pored užeg (hemijske supstance koje izazivaju zavisnost ili promene svesti konzumenta – kao sinonimi se koriste izrazi „*narcotics*“, „*addictive drugs*“, odn. „*intoxicants*“) ima i šire, medicinsko značenje (materije koje se koriste za dijagnostikovanje, lečenje, ublažavanje, tretman ili sprečavanje bolesti). Zanimarivanje ove činjenice može dovesti do brojnih zabuna pri prevođenju tekstova iz naučne i stručne literature sa engleskog jezika. Da bi izbegli ovakvu konfuziju, neki autori – kao Elaine Cassel i Douglas Bernstein /2007:70/ – upotrebljavaju izraz „zabranjene droge“ (e. *illicit drugs*).

Odličan poznavalac ove materije britanski kriminolog Richard Hammersley u knjizi *Droge i kriminalitet* s pravom konstatuje da današnji prosečan građanin misli da zna šta su droge i u tome je u velikoj zabludi. Taj termin, kako ističe ovaj autor, je (kao i svi oni koje svakodnevno koristimo) izuzetno komplikovan za definisanje iz više razloga /Hammersley, 2008:3 et seq./ . Posle njihove detaljne analize, on se opredeljuje za dosta široku definiciju po kojoj su droge *hemijske supstance (ili njihova kombinacija) koje imaju niz efekata na mentalne funkcije lica koja ih konzumiraju* /Ibid.: p.41/. U skladu sa navedenim, autor je /Ibid.: p.23 et seq./ dao i svoju klasifikaciju droga¹³ koja na prvi pogled može izgledati čudno što se u istu kategoriju svrstavaju npr. cigarete i kokain, alkohol i ekstazi. No autor, dosledno svom opredeljenju, ukazuje da nije mnogo srećnije ni rešenje da se drogama smatraju sve supstance koje izazivaju zavisnost jer i to može dovesti do paradoksa svoje vrste. Očigledno, on ima u vidu da novija istraživanja pokazuju kako ljudi mogu biti zavisni od mnoštva proizvoda koje svakodnevno konzumiraju.¹⁴

13 U njoj se nalaze: 1. alkohol; 2. kofein, kole i slična (pre svega energetska) pića; 3. duvan; 4. kanabis / marihuana; 5. halucinogene gljive; 6. ekstazi; 7. LSD; 8. amfetamini; 9. rastvarači (lepak, aerosoli); 10. amil nitrat i slične supstance; 11. anestetici; 12. steroidi 13. opijati; 14. kokain i kreki; 15. temazepam, valijum; i 16. barbiturati.

14 Na primer, od prehrambenih proizvoda kakvi su čokolada ili proizvodi iz palete brze hrane kada se u nju, radi povećanja prometa, dodaju aditivi. Čini se da je ovde u pitanju terminološki problem o kome će biti reči kasnije.

Sa druge strane, ovaj profesor medicinske psihologije iz Glazgova izričito se protivi da se u definiciju doda kako se radi o zabranjenim supstancama, tvrdeći da tek to unosi elemenat neodređenosti, budući da su – kako pokazuje istorija – mnoge materije često menjale pravni status.

Ne osporavajući da navedeni argumenti imaju osnova, u ovom tekstu izrazi droge odn. narkotici biće korišćeni u smislu *zabranjenih psihoaktivnih supstanci (PAS) koje izazivaju zavisnost ili promene svesti konzumenata odn. lica koja ih zloupotrebljavaju*.¹⁵ Čini se da navedena definicija omogućava da se izbegnu problemi koje može stvoriti preširoko određenje pojma, a sa druge strane, prigovor da je pravni status unosi neodređenost samo je delimično osnovan; jer to koja će se materija naći na spisku zabranjenih ne određuju pravnici, nego medicinski stručnjaci.

Posle pojmovnog određenja, trebalo bi ukazati na klasifikacije droga U literaturi se mogu sresti brojne podele izvršene po različitim kriterijumima. Tako se prema

- a) njihovom poreklu, mogu se razlikovati prirodne i sintetičke;
- b) dejstvu na one koji ih zloupotrebljavaju klasifikuju se na: opijate, depresante, stimulante i halucinogene droge;¹⁶
- c) intenzitetu delovanja govori se o lakim i teškim drogama;¹⁷
- d) tome koliko su vremena zastupljene u ljudskoj istoriji govori se o tradicionalnim i „novim“ drogama.

1.1.1. Nove droge

Budući da su radovi o tradicionalnim drogama brojni i dostupni čitaocima, čini se da bi njihovu pažnju trebalo sada usmeriti na neke nove, sintetičke odn. farmaceutske narkotike koji poslednjih decenija iz više razloga intrigiraju naučnike.¹⁸ Biće reči o dve vrste narkotika čiji konzumenti su najčešće mladi. Reč je o 'klupskim' i 'dizajniranim drogama'.

15 Odmah treba napomenuti da naše pozitivno krivično pravo dosledno primenjuje izraz „uživanje“ (prema tome, radi se o „uživaocima“) i pored brojnih ukazivanja da je taj termin iz više razloga neprimeren. Argumentacija da je njegovo zadržavanje plod tradicije u najmanju ruku ne stoji kada se ima u vidu da su neki takođe tradicionalni izrazi (za određene seksualne sklonosti, na primer) koji su vekovima unazad korišćeni nestali vrlo brzo iz krivično pravne terminologije pod pritiskom nevladinog sektora i boraca za ljudska prava. Apsurd svoje vrste je kada se u ovogodišnjem broju 2 jednog časopisa koji izdaje Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike u članku u kome se piše o ilegalnim laboratorijama za proizvodnju marihuane u Srbiji na više mesta govori o „uživanju droga“, pa je logično zapitati: zašto policija i pravosuđe gone one koji na primer omogućavaju drugima da „uživaju“ u narkoticima?

16 Tako ih u svojoj *Enciklopediji forenzike* deli Suzanne Bell /2008:115/.

17 Jedna od konstatacija koja se može naći u ranijoj literaturi je da je ova podela suvišna jer „nema lakih droga!“ – sve su one iste jer izazivaju zavisnost i vode fatalnom kraju onih koji ih koriste. Čini se da je vreme da se naučnici zapitaju koliko ovakvi stavovi imaju uporište u rezultatima novijih sprovedenih istraživanja. U ovom trenutku dovoljno je da konstatujemo da moderna zakonodavstva na određen način uvažavaju ovu podelu jer gradiraju oštrinu kaznene reakcije prema tome koji od narkotika su u pitanju.

18 Shann Hulme, Gaitlin Huges i Suzanne Nielsen /2020:102626/ skreću pažnju na to da su proučavanja o ovim narkoticima, a posebno o stanju na njihovom crnom tržištu, retka i da ne pružaju dovoljno podataka.

Klupske droge (*Club drugs*)

U žižu javnosti ovi narkotici došli su na španskom ostrvu Ibici i vezuju se za noćne zabave uz rejev muziku i istoimeni pokret. Prva od dve najraširenije takve droge je ekstazi (*MDMA* ili *Molly*)¹⁹ koji se konzumira u vidu tableta ili pudera. Ranije je bio korišćen za terapiju posttraumatskog stresnog poremećaja, da bi onda raširio po noćnim klubovima i postao deo 'rejev kulture' mladih. Po konzumente je posebno opasno to što nemaju mogućnost da prepoznaju koliko je čist i zbog toga što se meša sa drugim supstancama može doći i do fatalnog ishoda. Oni koji su ga koristili tvrde da njegovo dejstvo traje 2–3 sata, dovodi do povećane energije i senzornih stimulusa, ekstremnog raspoloženja, otvorenosti za komunikaciju i osećanja zajedništva da grupom. Negativni efekti su problemi sa snom, gubitak apetita, vrtoglavica, glavobolja, nemogućnost koncentracije i poremećaj pažnje, blokada memorije, gubitak interesa za seks, depresivne epizode, grčevito stezanje vilice i lomljenje zuba.

Druga klupska droga je gama-hidroksibutirat (e. *gamma-hydroxybutyrate* – *GHB*).²⁰ Takođe je prvo bio korišćen u medicini za tretman hroničnog poremećaja sna (narkolepsija), alkoholizma i kao anestetik, ali je u većini zemalja ubrzo povučen iz upotrebe zbog negativnih sporednih dejstava.²¹ U poslednjoj deceniji prošlog veka postao je popularan kao dodatak supstancama koje koriste bodibilderi, a onda je počeo da se koristi na rejev i tehno zabavama dobivši zloglasan naziv „droge za silovanje“. Razlog: zbog snažnog sedativnog dejstva, lice koje je koristi dolazi u stanje potpune konfuzije i nesposobno da se odupre seksualnim predatorima.²² Nalazi se u vidu pilula ili tečnosti (otuda je u uličnim transakcijama poznatiji kao „tečni ekstazi“) i vrlo je jeftin. Zbog mogućnost da se proizvodi u „kućnoj radinosti“ i prakse da se meša sa drugim materijama nije moguće dozirati ga tako da ne izazove snažno negativno dejstvo na organizam, naročito ukoliko se kombinuje sa alkoholom (neki od konzumenata i koriste ga kao zamenu za alkohol) /Palacous, 2005:190/. Dugotrajni štetni efekti zloupotrebe su: amnezija, srčani udar, čulne obmane, teški slučajevi depresije i plućne smetnje.²³

Dizajnirane droge (*Designer drugs*)

Ovaj izraz upotrebljen je u naučnoj literaturi prvi put krajem 1980-ih²⁴ koristeći ga za označavanje hemijskih derivata ili materija analognih legitimno proizvedenim i kontrolisanim supstancama. U tu kategoriju najčešće se svrstavaju sledeće tri kategorije jedinjenja:

- 19 Ivanović /2016:389/ navodi da je i kod nas od sintetičkih droga ekstazi najzastupljeniji.
- 20 Interesantno je da ovu materiju u tragovima sadrži i ljudski organizam.
- 21 U Kanadi ga lekari i sada prepisuju kao lek kod narkolepsije –v. Health Canada /2020/: *GHB*.
- 22 Oni potencijalnim žrtvama *GHB* neprimećeno (zato što nema miris, boju, niti karakterističan ukus) ubacuju u piće dovodeći ih u stanje slično opijenosti u kome se gube inhibitori ponašanja (zbog čega žrtve rade i stvari koje inače ne bi).
- 23 Prema nekim saznanjima, konzumiranje *GHB* tokom trudnoće može dovesti i do oštećenja ploda (odn. nerođenog deteta) –v. Health Canada /2020/.
- 24 Kako navodi Wilson Palacios /2005a:383/ učinio je to doktor Gary Henderson u tekstu objavljenom 1988. u časopisu *Journal of Forensic Sciences*.

sintetički opijati, među kojima su produkti analogni fentanilu i meperidinu najzastupljeniji i najsmrtonosniji. U SAD su prvi slučajevi njihove zloupotrebe zabeleženi krajem 1960-ih i početkom 1970-ih i to među zavisnicima od heroina²⁵ koji su ih ubrizgavali injekcijama, ušmrkivali ili pušili. Jedan od razloga široke zastupljenosti je bio i to što ih dugo nije bilo moguće detektovati od strane organa zaduženih za suzbijanje narkomanije. Ono što je za zavisnike bilo posebno opasno je to što je njihovo dejstvo bilo znatno jače od heroina pa je rizik od predoziranja bio veći;

fenklidin (*phencyclidine* – PCP) i njegovi derivati imaju dejstvo anestetika i neki od njih se koriste u medicini, ali ih je daleko više na tržištu droga. Kao primer može se navesti ketamin („Special K“) široko je zastupljen jer ga je jednostavno proizvesti, a njegovo prisustvo se teško otkriva. Konzumira se na isti način kao sintetički opijati, a dovodi do vizuelnih, zvučnih i taktilnih iluzija, dezorijentacije, amnezije i – u nekim slučajevima – nasilnog ponašanja;

fenetilamini (*phenethylamines* – u tu grupu spada i već pomenuti MDMA)²⁶ se na ilegalnom tržištu pojavljuju 1960-ih godina i dugo (sve do sredine 1980-ih) njihovo korišćenje nije bilo zabranjeno. U međuvremenu, postali su najpopularniji među proizvođačima dizajniranih droga, ne samo zbog malih troškova proizvodnje, nego i zbog toga što njihovo prisustvo decenijama nije bilo moguće dokazati. Na bazi amfetamina deluju kao stimulans centralnog nervnog sistema i izazivaju halucinacije i euforiju. Takođe, zabeleženo je da, zavisno od načina korišćenja,²⁷ doziranja, učestalosti upotrebe, zdravstvenog stanja lica koje ih upotrebljava i kombinovanja sa drugim drogama njihovo dejstvo pojačava osećaj empatije, izazivaju halucinacije, teškoće u hodu, poremećaje u radu srca, stomachne grčeve, urinarne probleme i moždani udar. Prvih godina ovog veka, zabeleženi su brojni smrtni slučajevi kod zavisnika.

Među dizajnirane droge koje su najopasnije za zavisnike spada *dizomorfin*, poznatiji pod nazivom „*krokodil*“ (ili „*ruska magija*“ odn. „*droga koja jede meso*“)²⁸ o kojoj u nauci nema dovoljno saznanja, osim da se kao proizvod je mešanja više hemikalija (najviše je kodeina); da je zbog niske cene (može se proizvesti i u „kućnim uslovima“) zavisnici često koriste kao zamenu za mnogo skuplji heroin. Dejstvo mu je sedativno i analgetično, unosi se intravenozno²⁹ i izaziva ekstremnu zavisnost. Pojavila u Sibiru 2002. i najviše se zloupotrebljava u zemljama nastalim raspadom SSSR (Rusiji, Ukrajini i Kazahstanu). Spada u najsmrtonosnije, a vreme koje zavisnik prosečno poživi posle početka konzumiranja je dve godine /Ljubičić, 2014:329/.³⁰

Kako navodi Wilson Palacios /2005a:384/ zloupotreba dizajniranih droga je pravi izazov za istraživače. Ovo važi posebno za kategoriju fenetilamina čiji efekti

25 Zato su označene kao „ulični heroin“. Ostali nazivi: „Novi“ ili „Super heroin“, Kineski otrov“ „Persijsko belo“, „Meksičko braon“, Tango i Keš“ ...

26 Među zavisnicima poznati i kao „Zen“, „Droga ljubavi“, „Eve“ i „DOM“.

27 Najčešće se konzumiraju oralno i ušmrkavanjem, ali i intravenozno.

28 Ali i „Heroin za sirotinju“ i „Zombi droga“ –v. Drugs: Krokodil /2020/.

29 Zbog toga su česti slučajevi teškog oštećenja vena, nekroze i gangrene –v. Ibid.

30 Objašnjenje zašto je nedovoljno proučena može se naći i u činjenici gde se najviše zloupotrebljava. Kako se u literaturi može videti /Ibid./, pomalo je čudno da o jednoj tako opasnoj supstanci uglavnom pišu autori izvan regiona u kome je najzastupljenija.

nisu dovoljno proučeni u kao kod kokaina, marihuane i alkohola. S druge strane, mogućnosti za njihovu ilegalnu proizvodnju su enormno veći u odnosu na druge narkotike. Takođe, bilo bi korisno proučiti koje efekte (kratkotrajne i dugoročne)³¹ na lica koja ih zloupotrebljavaju utiče činjenica da ih često kombinuju da drugim drogama (*politoksikomanija*). Najzad, koliko konzumiranje ovih supstanci izlaže ova lica i njihovu okolinu riziku (viktimizacija različitim zločinima, vožnja pod njihovim dejstvom, seks bez zaštite ...) /Ibid./

Na ovaj način došli smo do teme kojom ćemo se baviti u nastavku ovog rada: da li su i na koji način droge i kriminalitet povezani?

2. KOJE SU VEZE IZMEĐU DROGA I KRIMINALITETA?

U literaturi se kriminalitet u vezi sa drogama najkraće svodi na dve vrste zabranjenih aktivnosti: a) na kažnjiva dela narkomana (*narkomanski kriminalitet*) gde se obično svrstavaju dela koja vrše lica pod uticajem narkotika ili da bi došli do novca kojim će ih nabaviti; i b) na proizvodnju i činjenje dostupnim takvih materija ili omogućavanje uslova za njihovu zloupotrebu.³²

U literaturi se međutim mogu naći i mnogo detaljnija objašnjenja veze između navedenih pojava. Nicholas LeBoutillier i Beverly Love /2010:332/ navode pet načina na koji su one povezane: a) sâmo uzimanje droga je krivično delo; b) to uzimanje može biti povezano sa vršenjem drugih delikata;³³ c) ova druga, opet, mogu uticati na to da lice počne upotrebljavati narkotike; d) između korišćenja droga i ostalih krivičnih dela postoji vrlo složen odnos; i e) postoje pojave koje izazivaju i dela zavisnika i ona koja sa konzumiranjem nemaju veze.

Richard Hammersley u već pomenutoj knjizi /2008:72–97/ piše da na ovu povezanost utiče mnoštvo činilaca:

- 1) to koliko su ljudi spremni da pribegnu devijantnom ponašanju utiče na razmere i jedne i druge pojave;
- 2) postojanje devijantne supkulture u kojoj se na droge i kriminalitet gleda u izvesnoj meri drugačije, tolerantnije;
- 3) izražena sklonost da se aktivnosti pripadnika određenih („nepoželjnih“) društvenih grupa etiketiraju kao prestupništvo i drogiranje;
- 4) lične crte pojedinaca koji imaju tendenciju da se ekstremno i možda devijantno ponašaju, stimulišući druge da ih slede;
- 5) detinjstvo narušeno ili upropašćeno pojavama koje mogu voditi u narkomaniju ili kriminalitet;
- 6) prestupništvo i zloupotreba supstanci kao združeni odgovor na stres izazvan činjenicom da ste postali pacijent zdravstvenog sistema, korisnik mehanizama socijalne zaštite ili „pacijent“ sistema krivične pravde;

31 Uključujući i najteže – smrtne ishode.

32 Dakle, „narkomanski kriminalitet“ nije sinonim za „kriminalitet u vezi sa drogama“.

33 Jedno britansko istraživanje pokazuje da maloletnici pod dejstvom psihoaktivnih supstanci vrše dela vandalizma, krađe iz prodavnica, učestvovanja u tuči i prodaje ukradenih stvari /Ibid.: p.331/.

- 7) snažno dejstvo mehanizama koji štite od padanja u narkomaniju i kriminalitet i čvrsta odluka ljudi (koji imaju tu sklonost ili bi mogli biti žigosani ako odluče drugačije) da im ni u kom slučaju ne pribegnu;
- 8) uzajamno pojačavanje ovih pojava: kriminalno ponašanje koje omogućava da se do narkotika dođe i drogiranje koje olakšava vršenje zločina;
- 9) velika zarada stečena vršenjem zločina može navesti na zloupotrebu ekstremno skupih droga;³⁴
- 10) sklonost ekstremnom drogiranju može ohrabriti ulazak u „biznis“ dilovanja narkotika, što onda olakšava tom licu i njihovo ekstravagantno konzumiranje;
- 11) zavisnost od narkotika zahteva posedovanje novca za njihovo nabavljanje, zbog čega narkomani često pribegavaju vršenju zločina; najzad,
- 12) psihofarmaceutsko dejstvo određenih droga olakšava vršenje nekih vrsta krivičnih dela.

Budući da su proizvodnja i promet narkotika tema čija bi obrada dovela do toga da ovaj rad daleko prevaziđe očekivani obim, zadržaćemo se samo na vezama narkotika i ljudskog ponašanja.

2.1. *Kako narkotici utiču na (pre svega kriminalno) ponašanje ljudi*

Pre no što se pokuša dati odgovor na ovo pitanje, trebalo bi ukazati na razloge zašto se ljudi drogiraju, a mnogi od njih postaju toksikomani?³⁵ Iako je, kako ističu Cassel i Bernstein /2007:70/, jasno da u svom razmatranjima ove vrste treba imati u vidu razliku između konzumiranja odn. (zlo)upotrebe narkotika i zavisnosti, mnogi je zanemaruju i zato posežu za najjednostavnijim odgovorom tvrdeći da se ljudi drogiraju zato što narkotici izazivaju zavisnost, odn. kod lica koja ih konzumiraju javlja se neodoljiva potreba za njima.

Ovde je potrebno dati nekoliko napomena:

- 1) pre svega takvom simplifikacijom se zanemaruju mnogi drugi razlozi zašto se ljudi drogiraju; neki od njih su individualne (npr. senzacije koje izaziva upotreba droga), a drugi socijalne prirode (pripadanje određenoj potkulturi i sl.);
- 2) iako se u nauci govori o više oblika zavisnosti,³⁶ kada se nastoji objasniti značenje tog izraza, obično se on vezuje za zavisnost od droga;³⁷

34 Kao vidljive manifestacije bogatstva.

35 Ovo je samo jedno od pitanja koja se u ovom domenu mogu postaviti. Francis Pakes i Jane Winstone /2007:132/ smatraju da se, uz navedeno, treba pozabaviti i sledećim pitanjima: – kako i zašto dolazi do eskalacije (povećanja doze i učestalosti); – zašto se korišćenje nastavlja i pored ozbiljnih i negativnih posledica; – kako i zašto se odustaje od konzumiranja ili se ono modifikuje; – koje su teškoće u tretmanu narkomana i zašto se retko postiže uspeh; – zašto se posle period apstiniranja opet vraćaju narkoticima; i – kakve su veze drogiranja i psihičkog stanja zavisnika.

36 Bruce Alexander navodi da postoje mnoštvo stvari i ponašanja koje mogu čoveka dovesti u stanje takve potrebe (pored droga, alkohola, nikotina, postoji i zavisnost od lekova, hrane, kupovine, televizije, video igara, religije, seksa ...) i razvrstava sve oblike zavisnosti u četiri kategorije / Alexander, 2010:27 et seq./.

Dennis Howitt /2009:71/ piše o tome da kod određenih lica postoji i zavisnost od vršenja zločina.

37 Takav je slučaj, kako navodi Alexander, čak i sa prestižnim bibliografskim izdanjima kakav je *Oksfordski rečnik psihologije* /Ibid.: p.34/.

- 3) najzad, u literaturi se često mešaju pojmovi zavisnost i navika. Osnovna razlika između njih je što kod navike odsustvo neke materije ili stvari doводи do psihičke neprijatnosti (zbog čega nema apstinencijalne krize), dok kod zavisnosti javljaju i psihičke i fizičke (organske) posledice uskraćenosti. Takođe, kako sa osnovom ističu Yves Pélicier i Gay Thullier /1999:11/, treba imati u vidu i to da pojam zavisnosti podrazumeva i stvaranje tolerancije na biološke efekta droge. Toksikomani, naime podnose neuporedivo veće doze od onih čiji organizam nije naviknut na drogu.³⁸ Robert West /2001:3/ navodi još jedan kriterijum koji olakšava razlikovanje zavisnosti od navike: zavisnost je, po njemu, ponašanje koje je plod izbora pojedinca, a on ga ne može kontrolisati iako mu *nanosi štetu* (u psihičkom, medicinskom i društvenom pogledu).³⁹

Michael Vaughn /2009:178/ navodi kako američko psihijatrijsko udruženje u Dijagnostičkom i statističkom uputstvu (e. *Diagnostic and Statistical Manual*) definiše zavisnost od supstanci. Da bi se moglo konstatovati da ovakva zavisnost postoji, potrebno je u bilo kom trenutku tokom perioda od 12 meseci utvrditi postojanje poremećaja vezanog za korišćenje supstanci koji doводи do klinički relevantnog oštećenju zdravlju ili patnji, a manifestuje se sa tri i više od nabrojanih karakteristika: – tolerancija na supstancu; – neodoljiva potreba za njom; – ona se konzumira u većim dozama ili u dužem periodu no što se nameravalo; – nemogućnost da se od njene upotrebe odustane; – najveći deo vremena posvećuje se nabavci supstance i njenom konzumiranju; – umanjenje društvenih, poslovnih ili rekreacionih aktivnosti zbog njenog korišćenja; – sa tim se nastavlja i kada kod lica postoji saznanje da to doводи do organskih i psihičkih problema.

Findlay /1999:101/ smatra da je etiologija narkomanije ne može svesti na individualni plan i zbog toga (uz mladost) navodi i dva socijalna činioca za koje smatra da su neposredno povezani sa zloupotrebom droga – nezaposlenost i marginalizaciju; poznati britanski autor i jedan od najznačajnijih predstavnika 'nové, radikale kriminologije Jock Young /1971:34/ stajao je na stanovištu da represivno i žigošuce reagovanje društva prema mladima koji probaju droge može ove opredeliti da sa zloupotrebom tih supstanci nastave (*efekat pojačavanja*) i time učvrste svoj 'narkomanski identitet'.

Michael Gilbert /2005:448/ takođe ističe da su razlozi za odluku da se konzumira neki od narkotika vrlo komplikovani i navodi kako su ih dva poznata kriminologa klasifikovali:

- 38 Ovi autori, takođe, prave razliku između farmakomanije (redovna i prekomerna upotreba lekova koja nije neophodna sa stanovišta medicinske terapije) i toksikomanije (ovu drugu smatraju vrstom potrošačkog ponašanja za čije objašnjenje se mogu koristiti ekonomski, statistički, epidemiološki, sociološki, kriminološki, pravni i policijski, kao i psihofarmakološki i patološki model) –v. /Ibid.: p.9/.
- 39 LeBoutillier i Love /2010:339/ posebno ukazuju da su u britanskim servisima za pomoć zavisnicima kod više od 90% njih utvrđeni neki od problema u vezi sa mentalnim zdravljem – pre svega: depresija (41%), potištenost i napadi panike (55%). Naravno, ovi podaci su dramatično uvećani kod zavisnika koji su lišeni slobode. Prema izveštaju Službe za društveno isključene (*Social Exclusion Unit*) kod 70% britanskih zatvorenika konstatovan je neki od težih oblika poremećaja mentalnog zdravlja.

Siegel ukazuje na četiri činioca zbog kojih se konzumira kokain: eksperimentalni; društveno rekreativni; koji je plod situacionih okolnosti; i takav kod koga dolazi do izražaja jaka kompulsivnost;

Drugi američki autor, Klockars, navodi četiri moguće faze „narkomanske karijere“ u kojima deluju različiti činioci koji navode ljude da konzumiraju heroin:

- situacioni konzument: to je lice koje, eksperimenta radi, poseže za heroinom i pored toga što je njegov dotadašnji način života konvencionalan, bez takvog iskustva. On niti je zavisnik, niti je izgradio toleranciju na drogu;
- stabilizovani konzument: redovno koristi heroin i postao je zavisnik u oba navedena značenja. Doze su tolike da ih može pokriti svojim redovnim (legitimnim) prihodima, i dok je tako njegov porok ne mora se odraziti na profesionalnu karijeru i porodične obaveze. Ako uspe da se zadrži u ovoj kategoriji, može povremeno proći kroz razdoblje detoksikacije. Međutim, to se retko dešava i zbog toga većina dolazi u situaciju da oseća neodoljivu potrebu za pojačanjem doze zbog povećane tolerancije na drogu;
- „konzument koji se slobodnom voljom opredeljuje da zloupotrebljava heroin“: zbog jačanja fizičke i psihičke zavisnosti koja vodi češćem uzimanju sve veće količine droge, šanse da se zadrži raniji način života se svode na minimum. U krajnjem ishodu, jedan broj ovih lica završi kao destabilizovani ulični zavisnik, koji je napustio raniji način života, ali je zbog svoje nepouzdanosti izgubio poverenja i kod članova supkulture zavisnika. Nije u stanju da redovno pribavljaju drogu i zbog toga je prinuđen da sredstva za kupovinu droge obezbeđuje na sve načine koji uključuju i prostituisanje i vršenje imovinskih krivičnih dela.

U literaturi se vršenje zločina ne povezuje samo sa zloupotrebom heroina. Tako se mogu naći i tvrdnje da i lica koja zloupotrebljavaju ekstazi (posebno ukoliko u trenucima kada njegovo dejstvo počinje da slabi ili se on pomeša sa marihuanom) može doći do razdražljivosti, impulsivnosti i nasilničkog ponašanja.⁴⁰

Na ovaj način dolazimo do problema koji izaziva posebno interesovanje ne samo medija, nego i naučnika – povezanost zloupotrebe droga i nasilničkog ponašanja – kako u kriminološkom, tako i viktimološkom smislu. U literaturi se mogu naći podaci da je više narkomana ubijeno nego što ih je izgubilo život zbog zloupotrebe narkotika; da su dela u vezi da drogama češće povezana sa primenom nasilja nego sa koristoljubljem; da je u Njujorku 1983. godine oko 1/4 svih ubistava bio povezano sa konzumiranjem droga. Sve ove podatke navodi Paul Goldstein u poznatom radu pod naslovom *Veza između droga i nasilja*. Na osnovu studioznog proučavanja literature i rezultata sopstvenih višegodišnjih ispitivanja⁴¹ zaključuje da se između navedenih pojava mogu konstatovati tri vrste povezanosti (koje autor shvata kao tri idealna tipa jer se u životu međusobno prepliću):

40 NIDA /2020/: *MDMA – Drug Facts*.

41 U pitanju su: dvogodišnje (1976–77.) proučavanje veze između prostitucije i droga (uzorak je činilo 60 prostitutki); četvorogodišnja (1978–82.) etnografska studija o ekonomskom ponašanju 201 uličnog korisnika opijata u Harlemu i ispitivanje povezanosti korišćenja droga i primene nasilja među stanovnicima istočnog dela Menhetna /Goldstein, 1985:494/.

a) *psihofarmakološka povezanost*: radi se o tome da neka lica pod dejstvom droga postaju neuravnotežena, vladaju se iracionalno i nasilnički. Obično se ova- kva ponašanja sreću kod onih koji zloupotrebljavaju stimulanse, barbiturate i PCP (fencikloheksilpiperidin).⁴² Njihovo nasilničko ponašanje može se manifestovati kako u porodici, tako i na poslu, u ugostiteljskom objektima, na javnom mestu ... i gro takvih dela spada u tamnu brojku jer se (zbog porodične solidarnosti, čuvanja poslovnog ugleda kompanija, odn. reputacije restorana) ne prijavljuju.

Sa druge strane, može se konstatovati još nekoliko mogućih psihofarmakoloških veza između korišćenja droga i nasilničkog ponašanja: pre svega, zavisnici često konzumiraju narkotike da bi lakše neutralisali unutrašnje inhibitore koji ih sprečavaju da izvrše neko nedozvoljeno delo;⁴³ neki od zavisnika, pak, koriste droge i da bi obuzdali svoje nasilničke impulse; najzad, psihofarmakološko nasilje može se okrenuti i protiv narkomana – ne samo da oni mogu biti učinioci, nego su često i žrtve nasilničkih dela koja prema njima vrše druga lica;

b) *ekonomsko kompulsivno nasilje*: (kako je već pomenuto) narkomani učestvuju i u vršenju imovinskih dela sa elementima nasilja (razbojništvo i razbojnička krađa) u cilju pribavljanja sredstava za kupovinu droge (najčešće su u pitanju one koje spadaju u kategoriju skupih, kakve su heroin i kokain). Budući da je koristoljublje glavni motiv vršenja dela, primena nasilja se najčešće javlja kao plod sticaja više okolnosti – nervoze učinioca – zavisnika, reakcije žrtve, naoružanosti nekoga od njih, uticaja lica koja su se našla na licu mesta ... Inače, čak i narkomani su svesni da primena nasilja predstavlja osnov za oštrij reakciju državnih mehanizama pa, po pravilu, izbegavaju njegovu primenu⁴⁴ i opredeljuju se za nenasilna dela kakva su krađe iz prodavnica, prodaja droga ili pružanje seksualnih usluga.

Žrtva ekonomski kompulsivnog nasilja može biti svako. Ranija istraživanja pokazivala su da je rizik od ovog oblika viktimizacije najveći kod lica koja žive u okruženju narkomana, ali to mogu biti i lica koja se nađu u njihovoj blizini radi nabavljanja droge, ulični prodavci, ali i prostitutke /Ibid./;

c) *sistemska nasilje povezano sa drogama*: ovaj vid nasilničkog ponašanja tiče se tradicionalnih agresivnih interakcija koje postoje između sistema distribucije narkotika i njihovog korišćenja. Većina žrtava je iz tog miljea, mada nisu retki slučajevi da stradaju i lica koja su se samo slučajno našla na mestu obračuna. Goldstein /1985:497/ kao primere navodi: – razračunavanja oko teritorije rivalskih dilera droge; – nasilje i ubistva izvršena radi očuvanja hijerarhije i poštovanja kodeksa ponašanja članova grupe;⁴⁵ – razbojništva izvršena protiv rivalskih grupa i njihova osveta; – eliminacija informatora; – kažnjavanje za prodaju nekvalitetne ili lažne droge;⁴⁶ – kažnjavanje zbog neplaćenog duga; – sukobi oko droge ili stvarima koje

42 Goldstein /1985:494/ navodi da i alkohol ima slično dejstvo. Takođe, i da se ono ranije vezivalo za konzumiranje marihuane, ali da je u međuvremenu u literaturi ta veza osporena.

43 Opet se može konstatovati analogija sa opijanjem.

44 Goldstein /1985:496/ navodi da je još 1937. godine jedan drugi autor (Bingham Dai) to isto konstatovao proučavajući kriminalitet hiljada zavisnika od opijata u Čikagu.

45 Potkradanje „gazde“ je razlog za egzemplarno kažnjavanje.

46 U Njujorku i mnogim drugim američkim gradovima, heroin se karakteristično pakuje i prodaje kao zaštićeni robni znak. Ako neko pokuša da lažno predstavi svoju „robu“ kao deo tog 'snabdevača' – biće napadnut /Ibid.: p.497/.

su u vezi sa njenim korišćenjem: – razbojništvo u vezi sa društvenom ekologijom odn. područjima na kojima je narkomanija raširena.⁴⁷ Tamna brojka kod ovih dela je ogromna jer žrtve često nisu voljne da delo prijave ili da pričaju bilo kome (pa ni naučnicima – istraživačima) o viktimizaciji koju su doživeli.

Nesporno je da značajan deo nasilničkog kriminaliteta povezanog sa drogama spada u treću grupu. Kako navodi Goldstein, jedna američka autorka (Margareta Zahn) je tvrdila da je na kretanje stope ubistava u SAD u XX veku značajno uticalo stanje na tržištu zabranjenih roba. Samo je za objašnjenje porasta zabeleženog u periodu 1920–30. „odgovorna“ trgovina u to vreme zabranjenim alkoholom, dok je porast stope u periodu 1950–60. povezan sa dilovanjem heroina i kokaina.

Vaughn /2009:186/ konstatuje da veze između droga i kriminaliteta nesumnjivo postoji. Ali se, kao u poznatoj logičkoj zagonetki 'da li je starija kokoška ili jaje' i ovde javlja dilema: da li su dela izvršena od strane narkomana plod dejstva droga ili oni konzumiraju narkotike zbog svog kriminalnog načina života. To fundamentalno pitanje, po ovom autoru, nije razrešeno i citira naučnike koji smatraju da nije u pitanju jedan odnos droge – zločin, nego se radi o više vrlo komplikovanih relacija o kojima znamo vrlo malo. Smatra da se one ne mogu razumeti samo na osnovu rezultata medicinskih i bioloških istraživanja. U analizu je potrebno uključiti i makrosocijalne činioce, mada ni oni nisu dovoljni. Zato on predlaže da se naučnici koncentrišu na istraživanja uzajamnog susticanja kriminalne i karijere narkomana.

U knjizi *Uvod u forenzičku i kriminalnu psihologiju* Howitt pokušava utvrditi veze između nekoliko tipova kriminalne aktivnosti i zloupotrebe droga. Prva je pitanje povezanosti provalnih krađa i narkomanije. Tu su, smatra on, legitimna (i međusobno se ne isključuju) sva tri objašnjenja koja se mogu naći u literaturi: – da zavisnici od narkotika spadaju u ljude koji su skloni da se druže sa kriminalcima iz bilo kog razloga; – da zbog visoke cene nekih PAS zavisnici od njih pribegavaju ovom tipu imovinskih krivičnih dela kako bi se obezbedili tim supstancama; i – ovakve kriminalne delatnosti i toksiokomanija su proizvod delovanja trećeg faktora (uticaja roditelja na primer) /Howitt, 2009:114/. Kada se radi o vezi između narkomanije ubistva kao najtežeg konvencionalnog nasilničkog zločina, ovaj autor smatra za objašnjenje njihove veze treba imati u vidu da većina ovih dela spada u kategoriju instrumentalnih zločina – odn. da učinilac nije primarno imao nameru da liši života nekoga, nego je do te posledice došlo da bi on ostvario neki drugi cilj /Ibid.: p.377/.⁴⁸

Navedeno, međutim, ne znači da se može utvrditi uzročna veza između zloupotrebe opojnih droga i kriminaliteta, odn. da je njihovo konzumiranje nužan i dovoljan uslov vršenja zločina. Na opasnost da se i u ovom slučaju ponovi jedna od najčešćih metodoloških grešaka u nauci – da se korelacije⁴⁹ proglašavaju za uzročne veze – jasno ukazuje Pakes i Winstone /2007:17/. Kao odličan primer oni navode

47 U pitanju su sirotinjska naselja na obodu velikih gradova kakav je Harlem u Njujorku.

48 Inače, Howitt smatra da je sklonost ka zloupotrebi narkotika važan prediktivni faktor budućeg ponašanja svakog lica o čemu bi trebalo da vode računa svi koji se bave kontrolom kriminaliteta.

49 Podsetimo, one samo ukazuju da postoji statistički signifikantna veza između kriminalnog ponašanja i neke druge pojave.

činjenicu da istraživanja pokazuju kako je konzumiranje narkotika češće među članovima maloletničkih kriminalnih bandi nego među njihovim vršnjacima u opštoj populaciji /Ibid.: p.39/. Iz te činjenice se nikako ne sme zaključiti da je ovde kriminalna aktivnost pripadnika grupe izazvana korišćenjem droga. Opšti zaključak ovih autora je da izvesna povezanost između droga i kriminaliteta postoji, ali da je ona složenija nego što se obično pretpostavlja /p.43/ i da je za njeno objašnjenje neopodno integrisati istraživačke potencijale većine humanističkih nauka /p. 132/.

To jasno dokazuju David Huizinga, Scott Menard i Delbert Elliot koji su sebi postavili zadatak da na sistematičan način provere nekoliko uobičajenih hipoteza koje su se nalazile u ranijoj kriminološkoj literaturi: a) zloupotreba droga vodi u zločin; b) zločinačko ponašanje vodi u zavisnost od droga; i c) i zločin i korišćenje droga su rezultat uticaja nekih trećih (pre svega društvenih, supkulturnih) činilaca. Testiranje je provedeno na mladima i autori su još na početku istraživanja imali u vidu (uz neizbežne probleme validnosti izvora podataka koje će koristiti)⁵⁰ dva bitna činioca: – prvi je da odnos pojava koje proučavaju nije statičan i menja se tokom vremena; – drugo, uzorak ne odgovara prirodi ovakvih istraživanja (pa iz iskaza respondenata malo možemo saznati o tom odnosu). Osnovni izvor činjenica bili su Nacionalni izveštaji o mladima (*National Youth Survey – NYS*), odakle je preuzete: klasifikacija po težini delikata koje oni vrše⁵¹ i podela lica „navučenih“ na supstance koje izazivaju zavisnost.⁵²

Opšti zaključak ovog istraživanja može se svesti na konstataciju da je veza između zloupotrebe droga i delinkvencije toliko komplikovana da ne može biti objašnjena primenom načelnih, uopštenih zaključaka.⁵³ Ovaj stav koji iznose Huizinga, Menard i Elliot /1989:423/ poklapa se onim što tvrde mnoge njihove kolege.⁵⁴ Razrađen je kroz niz konkretnih tvrdnji:

- alkohol, marihuana i politoksikomanija nisu uzrok lakših delikata; marihuana i politoksikomanija ne izazivaju ni „indeksirane delikte“; politoksikomanija može doprineti vršenju teških delikata;
- sa druge strane, može se zapaziti korelacija između delinkvencije i zloupotrebe droga (naročito marihuane). Međutim, to ne znači da je u pitanju uzročna veza.

50 Koji su plod prospektivnog longitudinalnog proučavanja sklonosti američke omladine da se problematično ponaša (uključeni su delinkvencija, zloupotreba droga i alkohola).

51 Na lakša dela, „indeksirana dela“ (nanošenje telesnih povreda, seksualni napad, učestvovanje u tučama gangova, krađa motornog vozila ili stvari vrednije od 50 dolara, nošenje vatrenog oružja od strane studenta) i teške oblike delinkvencije.

52 Prvu čine mladi koji zloupotrebljavaju materije koje inače legalno koriste odrasla lica (alkohol, neke supstance koje su zabranjene nepunoletnima); drugu zavisnici od lakih (e. „soft“) droga, a treću politoksikomani (u originalu *polydrug*).

53 Tako se često pominjana veza između upotrebe marihuane i delinkvencije može objasniti samo na prvi pogled skrivenim podsticajima za kršenje normi kod tih mladih ljudi

54 Na primer, poznati američkim kriminolog Incardi je u tekstu publikovanom 1980. tvrdio da veza između droga i zločina varira zavisno od osobina pojedinaca koji čine grupu koja konzumira narkotike i sociokulturnog konteksta iz koga oni dolaze /Ibid./.

Kada se radi o aplikativnom aspektu ovih rezultata, autori /p. 452/ zaključuju da će smanjenje upotrebe nelegalnih droga imati mali (ili nikakav) uticaj na delinkvenciju maloletnika i mlađih punoletnih lica.

Ovakve stavove podržava Gilbert /2005:451/ koji tvrdi da su “kriminalno ponašanje i upotreba droga nezavisne pojave izazvane mnoštvom drugih činilaca”. On jasno pokazuje koliko su relativni frapantni podaci koje se u SAD navode o tome koliko je narkomana smešteno u američke kaznionice. Jedino što bi oni koji te fakte navode trebalo da objasne je zašto u istu kategoriju svrstavaju i one koji su zavisnici i one koji se u penitencijarnim ustanovama nalaze jer su proizvodili narkotike trgovali njima. Pa i kada se radi o onim prvim, ne pokušavaju da utvrde da li su se ta lica osuđena na kaznu lišenja slobode zbog dela koje su izvršili pod uticajem droge ili su u zavodskim ustanovama počeli da je konzumiraju.

Ovaj autor čak tvrdi da je jedna od najznačajnijih korelacija koje su naučnici utvrdili da rana upotreba legalnih supstanci koje izazivaju zavisnost predstavlja najjači prediktivni faktor kasnijeg konzumiranja onih zabranjenih; drugo saznanje na koje se poziva je da rano bavljenje delinkvencijom i kriminalitetom snažno utiče na konzumiranje droga tom uzrastu. U izvođenju ovih zaključaka, autor se poziva na brojne kriminologe koji su se bavili proučavanjem kriminalnih karijera, među kojima je jedan najvećih autoriteta Britanac David Farrington.

Farrington /1997:53/ je do navedenog zaključka došao sumirajući rezultate višedecenijske longitudinalne Kembridž studije – započete još 1961. godine sa 411 londonskih maloletnika (u uzrastu 8–9 godina) iz radničkih naselja,⁵⁵ a u cilju utvrđivanja faktora prestupništva i antisocijalnog ponašanja. Ispitivanje je trajalo do 46. godine respondenata.

Na kraju Gilbert /2005:452/ ističe je da je kriminalno ponašanje mnogo više povezano sa zloupotrebom alkohola nego droga; takođe, alkoholizam i nikotin izazivaju svake godine mnogo više smrtnih ishoda i povreda od svih narkotika zajedno.

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Tema droge i organizovani kriminalitet traži sintetički pristup i poznavanje dostignuća skoro svih humanističkih i društvenih, ali i nekih prirodnih nauka. Čini se da je kriminologija najpozvanija da obezbedi zaokruženu sliku o tome kakva je veza između organizovanog (ali i ostalih oblika) kriminaliteta i droga i od nje se s pravom očekuje da ukaže na to kako odgovoriti na izazove koje ove pojave predstavljaju za savremena društva. U tom cilju, potrebno je pozabaviti se sledećim pitanjima: 1) šta je organizovani kriminalitet, a šta su droge i kako ove druge utiču na ljudsko ponašanje; 2) kakva je uloga organizovanih kriminalnih grupa u snabdevanju ilegalnog tržišta narkoticima; i 3) kako društvo reaguje na zloupotrebu droga i trgovinu tim supstancama.

Ovaj rad je pokušaj da se odgovori na prvu grupu pitanja i predstavlja uvod u razmatranje ostale dve. Pored definicija osnovnih kategorija o kojima se izlaže dat je

55 Započeo je West, a od 1982. vodio je Farrington.

uvid i u novija naučna saznanja o uticaju droga na kriminalno ponašanje. Od toga kakvo gledište o tom uticaju dominira zavisice ne samo to šta građani smatraju da treba preduzeti da bi se problem narkomanije rešio, nego i to da li delatnosti koje država u tom cilju preduzima imaju podršku ili se u javnosti smatraju nelegitimnim.

Za kriminologe otuda nije iznenađenje kada, podstaknuti informacijama o tome koliko među uhapšenim (i još više među zatvorenicima) licima ima onih koji zlopotrebljavaju narkotike, građani u nekim državama u visokom procentu iskreno veruju da su droge najznačajniji činilac koji dovodi do dramatičnog stanja kriminaliteta u njihovim zemljama.⁵⁶ A šta bi drugo oni mogli da zaključe kada im se ne samo u medijima, nego i u radovima istraživača kao činjenice serviraju tvrdnje da su „oni koji koriste droge šest puta skloniji da izvrše zločin od onih koji to nisu“⁵⁷ koje su očigledno plod nerazumevanja razlike između korelacije i uzročne veze.

U tom kontekstu još manje iznenađuje to što mnogi krivičnopravni sistemi kao jedinu strategiju kontrole – ne samo trgovine narkoticima, nego i njihove upotrebe – vide pooštavanje kaznene reakcije (u tu grupu, na žalost spada i naš kazneni sistem čiji tvorci su u poslednjoj deceniji pokazali da veruju samo u jedan način reagovanja – retributivan – v. Kolarić /2020:69/). Ako se takva strategija suzbijanju trgovine narkoticima kao delatnosti organizovanog kriminaliteta i može razumeti (ne i objavljivanje ratova drogama, manipulisanje podacima, korišćenje mehanizma izazivanja talasa moralne panike i zastrašivanja građana) čini se da je ovakav pristup onima koji zlopotrebljavaju droge nema opravdanja. Naročito ako se zna da najveći deo istraživača danas dokazuje da korišćenje droga samo po sebi ne izaziva kriminalno ponašanje. Laicima, medijima, ali i onima koji donose političke odluke kriminolozi očigledno moraju iznova ponavljati da utvrđivanje korelacije između dve pojave ne smemo smatrati dokazom postojanja uzročne veze između njih. Tamo gde su kriminolozi u uspeli da ubede javnost i vršioce političke vlasti u to, beleže se trendovi ublažavanja kaznene reakcije, čak i dekriminalizacije nekih ponašanja iz oblasti kriminaliteta povezanog sa drogama. Tu se narkomanija smatra prevashodno medicinskim, a ne krivičnim problemom.

LITERATURA

- Alexander B. /2010/: *Globalization of Addiction – Study in Poverty of the Spirit*, Oxford
- Arsovska J. /2014/: Organized crime – in: *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* (Albanese J., ed.), Madlen
- Banović B., Ilić A. /2019/: Mediji i organizovani kriminalitet – in: *Finansijski kriminalitet i korupcija* (Kostić J., Stevanović A., eds.) Beograd
- Bartol C. & A. /2005/: *Criminal Behavior – Psychosocial Approach*, Upper Saddle River
- Bell S. (ed.) /2008/: *Encyclopedia of Forensic Science*, New York
- Cassel E., Bernstein D. /2007/: *Criminal Behavior*, 2nd ed., Mahwah
- Farrington D. /1997/: Early prediction of violent and non-violent youthful offending, *European Journal on Criminal Policy and Research* n° 5

56 Curt i Anne Bartol /2005:479/ navode rezultate jednog istraživanja sprovedenog u SAD u kome je 2/3 anketiranih izjavilo da je glavni uzrok kriminaliteta u njihovoj zemlji prodaja i upotreba droga.

57 Beck, 2000; Mumola, 1999. –v – Cassel, Bernstein /2007:73/.

- Fijnaut C., Paoli L. /2018/: Organizovani kriminalitet i politika njegove kontrole (prevod) – in: *Organizovani kriminalitet – Izbor tekstova* (Ignjatović Đ., Stevanović A., eds.), Beograd
- Findlay M. /1999/: *Globalisation and Crime – Understanding Transnational Relationship in Context*, Cambridge
- Hammersley R. /2008/: *Drugs and Crime*, Cambridge
- Hobbs D. /1998/: Going down the glocal – local context of organised crime, *Howard Journal of Criminal Justice* n° 4
- Howitt D. /2009/: *Introduction to Forensic & Criminal Psychology*, 3rd ed., Barlow
- Huizinga D., Menard S., Elliot D. /1989/: Developments in drug use – temporal and developmental patterns, *Justice Quarterly* n° 6
- Hulme S., Huges C., Nilsen S. /2020/: Price and mark up of pharmaceutical drugs supplied on the black market, *International Journal of Drug Policy* n° 1
- Gilbert M. /2005/: Drug use and criminal behavior – in: *Encyclopedia of Criminology, vol. 1* (Wright R., Miller M., eds.), New York
- Goldstein P. /1985/: Drug / violence nexus – a tripartite conceptual framework, *Journal of Drug Issues* n° 4
- Ignjatović Đ. /1998/: *Organizovani kriminalitet (2. deo) – kriminološka analiza stanja u svetu*, Beograd
- Ignjatović Đ. /2016/: Organizovani kriminalitet u XXI veku – kontroverze i dileme – in: *Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava* (Ćirić J., ed.), Beograd
- Ignjatović Đ. /2019/: *Kriminologija*, 15. ed., Beograd
- Ignjatović Đ., Škulić M. /2019/: *Organizovani kriminalitet*, 3. ed., Beograd
- Ivanović M. /2016/: Trgovina drogom kao organizovani kriminal – stanje i tendencije – in: *Suzbijanje organizovanog kriminala kao preduslov vladavine prava* (Ćirić J., ed.), Beograd
- Kolarić D. /2020/: Suzbijanje zloupotrebe opojnih droga u krivičnom pravu Srbije – in: *Droga i narkomanija – pravni, kriminološki, sociološki i medicinski problemi* (Milićević M., Stevanović I., ed.), Palić
- LeBoutillier N., Love B. /2010/: Developments in treatment for drug misuse offenders – in: *Forensic Psychology– Concepts, Debates and Practice*, 2nd ed. (Adler J., Gray J., eds.), Abingdon
- Levi M. /2003/: Organising financial crimes – breaking the economic power of organised crime groups? – in: *Global Organized Crime– Trends and Developments* (Siegel D., van de Bunt H., Zaitch D., eds.), Dodrecht
- Ljubičić M. /2014/: Društveni faktori nastanka i širenja zavisnosti od psihoaktivne supstance *krokodil* na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza, *Sociologija* n° 3
- Maltz M. /1976/: On defining organized crime – development of a definition and a typology, *Crime and Delinquency*, n° 3
- Newburn T. /2007/: *Criminology*, Cullompton
- Pakes F., Winstone J. /2007/: *Psychology and Crime – understanding and tackling offending behaviour*, Cullompton
- Palacous W. /2005/: Club drugs – in: *Encyclopedia of Criminology, vol. 1* (Wright R., Miller M., eds.), New York
- Palacous W. /2005a/: Designer drugs – in: *Encyclopedia of Criminology, vol. 1* (Wright R., Miller M., eds.), New York
- Paoli L. /2002/: Paradoxes of organized crime, *Crime, Law & Social Change* n° 1

- Paoli L., Beken T. /2014/: Organized crime – a contested concept – in: *Oxford Handbook of Organized Crime* (Paoli L., ed.), Oxford
- Pélicier Y., Thullier G. /1999/: *Droge* (prevod), Beograd
- Stelfox P. /2006/: Transnational organised crime – police perspective – in: *Transnational Organised Crime: Perspectives on Global Security* (Edwards A., Gill P., eds.), London
- van de Bunt H., Siegel D. /2003/: Introduction – in: *Global Organized Crime – Trends and Developments* (Siegel D., van de Bunt, eds.), Dordrecht
- Vaughn M. /2009/: Substance abuse and crime – biosocial foundations – in: *Biosocial Criminology* (Walsh A., Beaver K., eds.), New York
- von Lampe K. /2016/: *Organized Crime – Analyzing Illegal Activities, Criminal Structures and Extra-legal Governance*, Los Angeles
- West R. /2001/: Theories of addiction, *Addiction* n° 1
- Young J. /1971/: Role of the police as amplifiers of deviancy ... – some consequences of our present system of drug control in Notting Hill – in: *Images of Deviance* (Cohen S., ed.) Harmondsworth
- Drugs: Krokodil – www.drugs.com/illicit/krokodil, 02. oktobar 2020.
- Health Canada: *GHB* – www.canada.ca/en/health-canada/services/substance-use/controlled-illegal-drugs, 01. oktobar 2020.
- NIDA: *MDMA – Drug Facts* – www.drugabuse/publications/drugfacts/mdma, 01. oktobar 2020.

Dorđe Ignjatović*

Faculty of Law, University of Belgrade

ORGANIZED CRIME AND NARCOTICS INTRODUCTORY CLARIFICATIONS

SUMMARY

Article is the first step in explaining complex relation between drugs and organized crime. Firstly, in order to better understand those relations, there are definitions of organized crime (*type of property crime, determined by the existence of criminal organization which runs a permanent illegal business with the intention of maximizing profit, using violence to establish a monopoly over certain territory and the corruption of authority representatives*) and drugs (*illicit psychoactive substances – PAS – that affect addiction or changes in consumer consciousness*). After that, author present their classifications and put an accent on “the new drugs“ – club drugs and designer drugs. Before processing to the other considerations, he emphasize the distinctions among “drug-related crime“ and “drug-addict crime“ (crimes done by drug-abusing offenders).

Special attention is directed at the considerations of scientific research about influence of drugs on human behavior, especially on criminal conduct. It was concluded that between these phenomena there is a correlation, but not causality, which means that drug-abusing does not presume a crime. The importance of this assertion lies in the fact that media, general public, and even legislators often have completely opposite opinion on this problem.

* Full professor, ignjat@ius.bg.ac.rs.

This is the reason why, on the one hand, citizens of various countries think that drug-related crime means criminal activity, and on the other hand, political decision makers are constantly making criminal reaction too harsh not only towards wrongdoers who puts drugs into circulation (“dealing”) only, but for drug-abusers, too. Unfortunately, the same thing has happened to Serbia which made criminal reaction quite severe in the area of drug-related crimes for many times in the last decade. Subjects who present considerable data about number of persons who are arrested or been serving a sentence in penitentiary institutions for drug-crimes should explain a few things. Firstly, they should account how many of them are deprived because they have been engaged in producing or selling substances that are declared narcotics. Secondly, they should clarify how many prisoners abused drugs before deprivation and how many during a sentence serving.

Criminologists had an important assignment to persuade public and legislators that the most of actual beliefs about criminal reaction on drug-related crime are not based on scientific opinions. The biggest mistake is thinking that drug-abusing only leads to crime. In the environment where criminologists had major influence on the public and politicians, an apparent trend of reduction of criminal reaction or even decriminalization of some conducts in the area of drug-related crime has been noticed. They are treating narcotic addiction as medical, not criminal problem.

Key words: drugs, narcotic addiction, criminal behavior, crime, organized crime